

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА ПРИКЛАДІ ОЦІНКИ СТРУКТУРА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

*Назар Янець,
аспірант кафедри географії України і туризму*

Після завершення децентралізаційної реформи та формування територіальних громад в Україні різко зросла потреба в інструментах, які дозволяють обґрунтовано управляти просторовим розвитком, ресурсами та екологічними ризиками на локальному рівні. Землекористування у цьому контексті є «ядром» просторової політики: саме структура земельних угідь визначає виробничий профіль території, екосистемні послуги, просторову організацію розселення, транспортну доступність, уразливість до деградації ґрунтів і кліматичних ризиків.

Практичне оцінювання структури землекористування територіальної громади доцільно здійснювати на основі поєднання кількох джерел інформації, що дозволяє забезпечити повноту, достовірність і актуальність результатів. Оптимальним є підхід, заснований на триангуляції даних, тобто їх перехресній перевірці з різних інформаційних масивів. Такий підхід зменшує ризик викривлення результатів і підвищує обґрунтованість подальших управлінських рішень.

Першу групу джерел становлять кадастрово-облікові дані, які відображають офіційну структуру земельних угідь громади, форми власності та наявні обмеження у використанні земель. Саме ці дані формують нормативну та правову основу для планування і є базовою рамкою для прийняття рішень органами місцевого самоврядування.

Другою групою є матеріали просторового планування громади, зокрема генеральні плани населених пунктів, детальні плани територій, матеріали функціонального зонування та підготовчі документи комплексного плану просторового розвитку. Вони дозволяють простежити запроєктоване або допустиме використання земель, а також співвіднести його з фактичним станом землекористування.

Третю групу джерел формують дані дистанційного зондування Землі та результати геоінформаційного аналізу. Їх використання дає змогу актуалізувати інформацію про фактичне землекористування, оцінити динаміку змін у просторі та часі, а також виявити конфлікти використання земель. До таких конфліктів належать, зокрема, фактична забудова на землях іншого цільового призначення, розорювання схилів і заплав, поява деградаційних ділянок або зміна площ водних об'єктів.

Поєднання кадастрових, планувальних і геоінформаційних даних відповідає сучасній логіці оцінювання землекористування у контексті сталого розвитку, де важливе місце відводиться інтеграції статистичної інформації та просторових даних, зокрема при розрахунку індикаторів, пов'язаних із досягненням Цілей сталого розвитку.

Для проведення аналітичних розрахунків на рівні територіальної громади доцільно застосовувати укрупнену класифікацію земельних угідь, яка є сумісною з кадастровою та статистичною логікою і водночас придатною для геоінформаційного аналізу. Така класифікація дозволяє отримати узагальнену, але аналітично достатню картину землекористування.

Запропонована класифікація є достатньою для розрахунку ключових показників сталості землекористування та для подальшого використання результатів оцінки у планувальних документах, зокрема при формуванні функціонального зонування та режимів використання території.

Для забезпечення зв'язку оцінки землекористування з принципами сталого розвитку доцільно застосовувати багаторівневу систему індикаторів, яка поєднує структурні, екологічні та цільові показники.

На першому рівні використовуються структурні індикатори, що відображають баланс земельних угідь. Вони включають частки основних типів землекористування, показники фрагментації природних територій, а також частку земель, на які поширюються спеціальні режими використання або обмеження, зокрема природоохоронні та водоохоронні.

Другий рівень охоплює індикатори екологічної стабільності та антропогенного навантаження. До них належить коефіцієнт екологічної стабільності території, який розраховується як співвідношення стабілізуючих угідь, таких як ліси, луки, водні об'єкти та природоохоронні території, до дестабілізуючих угідь, передусім ріллі та забудованих земель. Додатково використовується індекс антропогенної трансформації, що базується на ваговій оцінці різних типів землекористування, а також індикатори ризику деградації ґрунтів, які можуть оцінюватися через частку ріллі на схилах, скорочення площ природних угідь або фрагментацію лісового покриву.

Третій рівень індикаторів пов'язаний із логікою Цілей сталого розвитку. Для урбанізованих осередків громади доцільно застосовувати підхід, закладений в індикаторі ефективності землекористування, який порівнює темпи розширення забудови з демографічною динамікою. Для природоохоронного блоку оцінка структури угідь співвідноситься з цілями збереження та відновлення наземних екосистем, що дозволяє узгоджувати локальні рішення з глобальними орієнтирами сталого розвитку.

Застосування такої системи індикаторів робить планувальні рішення територіальних громад вимірюваними, порівнюваними та придатними для використання у проєктах, що реалізуються за підтримки державних або міжнародних донорських програм.

Оцінювання структури землекористування доцільно здійснювати за послідовним алгоритмом, що поєднує аналітичні та просторові етапи. На початковому етапі формується база землекористування громади у вигляді зведеної матриці угідь, де фіксуються їх площі, частки та, за наявності даних, динаміка змін у часі, а також окремо зазначаються землі з правовими обмеженнями.

Наступним етапом є просторова верифікація, під час якої кадастрова структура зіставляється з фактичним землекористуванням на основі матеріалів дистанційного зондування та ортофотопланів. Це дозволяє виявити території конфліктного або ризикового використання, зокрема деградовані схили, заплави з порушеним режимом використання або зони неконтрольованого розширення забудови.

На третьому етапі здійснюється розрахунок індикаторів сталості, включно зі структурними показниками, коефіцієнтами екологічної стабільності та, за можливості, елементами оцінки ефективності землекористування для урбанізованих територій. Отримані результати слугують основою для типологізації громад за домінантними моделями землекористування, такими як аграрно-інтенсивна, аграрно-екологічно збалансована, змішана або природоорієнтована.

Завершальним етапом є трансформація аналітичних висновків у планувальні рішення. Результати оцінки використовуються для визначення пріоритетів функціонального зонування, встановлення режимів використання територій, планування природоохоронних і відновлювальних заходів, а також формування портфеля проєктів, спрямованих на підвищення екологічної стійкості та просторової збалансованості громади. Такий підхід безпосередньо узгоджується з логікою комплексного плану просторового розвитку території громади.

Запропонований табличний шаблон (табл. 1) призначений для уніфікованого збору та систематизації показників, необхідних для оцінки структури землекористування територіальних громад у контексті реалізації принципів сталого розвитку. Його використання дозволяє поєднати кадастрово-облікові дані, матеріали просторового планування та результати геоінформаційного аналізу в єдиній аналітичній матриці, придатній для подальшої інтерпретації та управлінських рішень.

Перший блок таблиці забезпечує базову ідентифікацію громади та створює демографічно-просторовий контекст аналізу. Другий блок фіксує структуру земельних угідь у площинному та відносному вимірах, що є вихідною основою для оцінки балансу землекористування. Третій блок дозволяє виявити просторові та екологічні особливості використання земель, зокрема співвідношення стабілізуючих і дестабілізуючих угідь та наявність факторів потенційної деградації.

Четвертий блок спрямований на розрахунок узагальнених індикаторів сталості, які дозволяють перейти від описового аналізу до кількісної оцінки екологічного стану території. П'ятий блок доцільний для громад з вираженими процесами урбанізації та використовується для спрощеної оцінки ефективності землекористування в логіці міжнародних підходів до сталого просторового розвитку. Завершальний блок таблиці забезпечує типологізацію громад та формування практичних рекомендацій для просторового планування, комплексного плану просторового розвитку та екологічно орієнтованих управлінських рішень.

Такий табличний інструмент є універсальним для застосування в територіальних громадах Тернопільської області та може бути використаний як у наукових дослідженнях, так і в практиці органів місцевого самоврядування, проєктних організацій і розробників містобудівної документації.

Таблиця 1

Шаблон збору показників для оцінки структури землекористування територіальних громад у контексті сталого розвитку

№	Показник / характеристика	Одиниця виміру	Значення	Джерело даних	Примітки
1	Загальні характеристики громади				
1.1	Назва територіальної громади	–			
1.2	Площа громади	га			
1.3	Чисельність населення	осіб			
1.4	Тип громади (сільська/селищна/міська)	–			
2	Структура земельних угідь				
2.1	Рілля	га / %			
2.2	Багаторічні насадження	га / %			
2.3	Сіножаті	га / %			
2.4	Пасовища	га / %			
2.5	Лісові землі	га / %			
2.6	Забудовані землі	га / %			
2.7	Землі водного фонду	га / %			
2.8	Землі природно-заповідного фонду	га / %			

№	Показник / характеристика	Одиниця виміру	Значення	Джерело даних	Примітки
2.9	Інші землі (яри, піски, порушені тощо)	га / %			
3	Просторові та екологічні характеристики				
3.1	Частка стабілізуючих угідь (ліси + луки + води + ПЗФ)	%			
3.2	Частка дестабілізуючих угідь (рілля + забудова)	%			
3.3	Частка ріллі на схилах (за наявності даних)	%			
3.4	Наявність прибережних захисних смуг	так/ні			
3.5	Фрагментація природних територій	низька/середня/висока			
4	Індикатори сталості землекористування				
4.1	Коефіцієнт екологічної стабільності території	безрозмірний			
4.2	Індекс антропогенного навантаження	безрозмірний			
4.3	Частка земель з обмеженнями (ПЗФ, охоронні зони)	%			
5	Урбанізаційні та планувальні показники (за наявності)				
5.1	Площа забудованих земель	га			
5.2	Зміна площі забудови за аналізований період	га			
5.3	Зміна чисельності населення за період	осіб			
5.4	Оцінка ефективності землекористування (SDG 11.3.1, спрощено)	якісна			
6	Узагальнена оцінка				
6.1	Домінантна модель землекористування громади	–			
6.2	Основні екологічні ризики	–			
6.3	Потенціал для відновлювальних заходів	–			
6.4	Рекомендований управлінський фокус	–			

Отже, оцінка структури землекористування територіальних громад є ефективним методичним інструментом реалізації принципів сталого розвитку на локальному рівні, оскільки переводить декларативні цілі у вимірювані показники та конкретні планувальні рішення. Запропонований підхід поєднує: (1) баланс угідь; (2) індикатори екологічної стабільності та антропогенного навантаження; (3) GIS-верифікацію; (4) прив'язку до індикаторів ЦСР (SDG 11 і SDG 15). Головна практична цінність методики полягає у тому, що результати

оцінювання можуть бути безпосередньо інтегровані в процедури комплексного плану просторового розвитку та місцевої містобудівної документації згідно з чинним регуляторним порядком.

Список використаних джерел:

Кузишин А.В. Роль просторової диференціації територіальних громад в оцінці їх спроможності. Подільські читання-2025: науковий простір: міждисциплінарні напрями та стратегії розвитку територіальних громад: матеріали міжнародної наук.-практ. конф., присвяченої 25-ій річниці створення кафедри геоекології та гідрології у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка і 10-ій річниці створення територіальних громад в Україні (6-7 листопад 2025 р.). За ред. проф. Л.П. Царика. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 42-46.

Кузишин А.В., Поплавська І.В., Задворний С.І., Пушкар Б.Т., Горошко А.А. Особливості просторової диференціації територіальних громад: приклад Тернопільської області. Слобожанський науковий вісник. Серія: Природничі науки. 2024. Випуск 1, С. 97-104.

Тимошенко М.М. Науково-методичні аспекти оцінювання сталого розвитку сільських територій і громад. Вісник Хмельницького національного університету 2024, № 2. С. 44-51.

Третяк А.М., Прядка Т.М., Територіальної оцінки ефективності розвитку земельного устрою сільських територій. Агросвіт. No 5, 2024. С. 4-13.

Datsenko, L., Titova, S., Dubnytska, M., Kustovska, O. The issue of sustainable land use in Ukraine taking into account the consequences of the war. Acta Sci. Pol., *Formatio Circumiectus*, 2024. 23 (2), 25–38.